

УДК 39

ISSN 1409-6404

ΕΤΗΟΛΟΓ ETHNOLOGIST

16

ΕΤΗΟΛΟΓ	бр. 16	стр. 1 - 240	СКОПЈЕ	2014
---------	--------	--------------	--------	------

УДК 39

ISSN 1409-6404

Издавач:

Македонско етнологско
друштво

Editor:

Association of Ethnologists of
Macedonia

Главена и одговорен уредник:

проф. д-р Анета Светиева

Editor in chief:

Prof. Aneta Svetieva, PhD

Редакција:

проф. д-р Анета Светиева
проф. д-р Мирјана Мирчевска
проф. д-р Зоранчо Малинов
проф. д-р Весна Петреска
доц. д-р Рубин Земон
м-р Елизабета Конеска
Сања Димовска

Editorial board:

Prof. Aneta Svetieva, PhD
Prof. Mirjana Mirchevska, PhD
Prof. Zorancha Malinov, PhD
Prof. Vesna Petreska, PhD
Ass. Prof. Rubin Zemon, PhD
Елизабета Конеска, MA
Sanja Dimovska

Секретар:

Сања Димовска

Secretary:

Sanja Dimovska

Печати:

Алфа 94 МА – Скопје

Printed by:

Alfa 94 MA - Skopje

Тираж:

400

Copy printing:

400

Владимир ЈАНЕВСКИ (Скопје, Македонија)*

НАРОДНИТЕ ОРА ПРИКАЖАНИ ВО ТЕКСТИЛНОТО НАРОДНО ТВОРЕШТВО

Апстракт: Во оваа тема ќе се даде осврт на орската традиција прикажана во текстилната орнаментика. Примероци од вакви претстави се сретнуваат по делови од народните носии, делови за украсување, килими итн. Орнаментиката се изведувала во техника на ткаење и везење. Терминологијата на орнаментите е разновидна, но најчесто се сретнува со називите: девојчиња, момичиња, кукли, куклици итн. Застапеноста на вакви орнаменти е низ цела Македонија, а примероците потекнуваат од крајот на 19 и почетокот на 20 век.

Клучни зборови: орнаменти, народни ора, танец, девојчиња, момичиња, кукли, куклици

Теренските истражувања кои се вршени последните дваесетина години ни дадоа сознанија дека во одредени етнички предели, орнаментални форми поставени на делови од облеку претставуваат ликовни конструкции на играорната традиција. Појдовен сегмент беше истражувањето во селото Живојно, Леринско Поле, каде што една од соговорничките на многу сликовит начин ни ги претставуваше орнаменталните композиции. Имено, соговорничката за еден орнамент поставен во долниот околен дел од кошулата ни посочи: *Ка си пулме орото, така си вежеме кошулите*.¹ Тргувајќи од оваа информација следеа уште неколку надополнувања од соговорници од различни етнички предели.

Во однос на литературните извори може да се каже дека за темата, народни ора во текстилното творештво, не е работено до сега и имаме оскудни сознанија. Авторите кои работеле во оваа насока, често, антропоморфните мотиви ги следеле како индивидуален сегмент во орнаментиката. Претстави на антропоморфни, зооморфни и растителни мотиви се сретнуваат во повеќе делови од везбената традиција, и тоа кај декоративните делови на кошулите, горните облеку, скутините и покривките за глава. Претставите со растително потекло се сретнуваат кај носиите од понов датум, додека орнаменти со зооморфни прикази биле типични за облеку кои се носеле главно до крајот на 19 век. Една таква претстава прикажана е кај кошула од пределот Скопска Блатија, наречена *аждери* (Вукановиќ Татомир,

* Владимир Јаневски е магистер на етнoлошки науки и доцент на Музичката Академија, на насоката за етнокореологија, при Универзитетот „Г. Делчев“ во Штип.

¹ Информатор Катинка Стојанова, родена 1922 година во с. Сович, мажена во с. Живојно, сопствени теренски истражувања.

1939: 214-215). Вакви или слични појави има исто така во други пределски целини во Македонија. Во поглед на зооморфните прикази, најчести појави сретнуваме на килимските орнаменти (Здравев Ѓорѓи, 1986: 269-273; Јасмина Назим, 1986: 245-252). Битно е да се истакне, дека во македонската традиционална декоративна уметност најзастапени се геометриските мотиви (Здравев Ѓорѓи, 1971: 187-193) и тие често можат да бидат прикажани во чист геометриски приказ или сложено разработени. Често пати кај орнаменталните композиции и не може да се долови правата слика за потеклото на орнаментот и неговото првобитно значење, а исто така, некои орнаменти ја губат смислата и не може точно да се одреди нивната припадност на антрополошки, зооморфен, растителен или геометриски мотив. Антропоморфни мотиви најчесто се сретнуваат кај македонските килими, кои биле користени во градските средини (Крстева Ангелина, 1986: 237-244), а покасно килимите сè повеќе имаат примена и во селските средини.

Во оваа тема ќе бидат прикажани исто така антропоморфни мотиви, кои во поставеноста на орнаментиката се повторуваат повеќе пати едно до друго и претставуваат ланчен систем на орски танец, а нивната терминологија и соговорниците на теренот, ни даваат за право да ги сврстуваме во орнаментална композиција, која е во тесна врска со играорната традиционална уметност и која во минатото имала голема важност во една социјална средина.

Следејќи ги примерите кои можевме да ги анализираме, може да се заклучи дека орнаменти со приказ на танец се сретнуваат на крупните и ситни ткаеници, кошулите од носиите, горните облеку саи и крпите кои служат за украсување на целокупната носија. Треба да се напомене дека поле на интерес во оваа тема ќе бидат орнаментални ликовни композиции кои се појавуваат во деловите на народните носии. Поставеноста на овие орнаменти е на долниот околен дел од кошулите, задниот дел од горните облеку саи и на долниот дел на крпите. Вакви примери можевме да проследиме во неколку етнички предели и тоа: Скопска Црна Гора, Овче Поле, Радовишко Поле и Леринско Поле. Кај примерот од пределот Скопска Црна Гора мотивот е поставен во долниот околен дел, поточно на кошулата со назив *порубајка* и го носи називот *куклици*. Овој мотив во техника на везење *гуњаво* поставен е како фон врз главниот долен орнаментиран дел. Оваа кошула потекнува од почетокот на 20 век, а исто така овој мотив се сретнува и кај постарите кошули *ретко и густо мешано* (Крстева Ангелина, 1971: 6), но во овој случај, тој е поставен во погорниот дел од орнаментиката, поточно на паласките и колата. Овој орнамент, исто во овој дел од кошулата е поставен и кај невестинската кошула *крстови*.

Во пределот на Овче Поле, кој зафаќа поголем дел од североисточните предели на Македонија, почнувајќи од делови од

Скопската Котлина, па сè до предлите на Светиниколско, Кумановско, делови од Кратовско и Злетовско/Пробиштинско, Кочанско и Штипско, продолжувајќи кон Радовишко (Јаневски Владимир, 2012: 7-11), е мошне развиена орнаментиката со човечки фигури во позиција на игра. Во овие предели специфика, покрај украсувањето на носијата со метален и стаклен накит, било и украсување со платнени ткаени крпи *бришалки*, на кои во долниот дел се исткаени линеарни, геометриски и антропоморфни орнаменти. Овие мотиви во пределот Овче Поле се нарекуваат *девојчиња*, а истите визуелно доловуваат слика на девојки во танец. Везбената традиција во овој предел е многу одамна напуштена, кон крајот на 19 и почетокот на 20 век, познатиот истражувач, етнограф Јован Хаџивасиљевиќ оставил податоци, дека во минатото во овој предел жените своите кошули многу вешто ги украсувале со везена орнаментика (Хаџивасиљевиќ Јован, 1909: 307). Во педесетите години од 20 век истражувачите од Институтот за фолклор *Марко Цепенков*, забележале везени кошули во пределот Овче Поле, со назив *девојчиња*.² Податоци и предмети до кои можевме да дојдеме, беа постари примероци на кои можеше да се види околен вез на кошула со назив *девојчиња*, кои линеарно беа поставени во фриз едни до други и скалесто беа распоредени по долниот околен дел на кошулата. Овие орнаменти *девојчиња* кои се навзени на овчеполската кошула, исто така визуелно ја доловуваат сликата на форма танец.

Во пределот Радовишко Поле мошне интересен е начинот на украсување на горните облеку, кошулите и крпите за украсување на носијата. Имено, во овој предел украсувањето на овие предмети е по пат на везење и тоа најчесто во техника на крстен бод, наречен *крстачка* и *крстиња* (Здравев Ѓорѓи, 1986: 68), а другиот начин е во техника на ткаење. Начинот на изведба со ткаење на орнаментите се нарекува *пребирање* и се смета дека оваа појава е постара во однос на везбената техника (Крстева Ангелина, 2011: 321). Многу значајно во оваа насока е орнаменталната појава во техника на ткаење, во која се појавуваат антрополошки мотиви во форма на танец и тоа на долниот околен дел од кошулата, на задниот дел од сајата и на крпите за украсување на носијата. Овие орнаментални ликовни композиции се нарекуваат *момички*.

Примероци на вакви ликовни појави се сретнуваат и во пределот Леринско Поле. Овој предел физички е поделен помеѓу две држави, Македонија и Грција, но во однос на етничноста и традиционалната култура, пределот претставува една целина. Во овој предел развиена е везачката уметност и разновидната орнаментална композиција, додека во однос на техниката најупотребувана е техниката на крстен бод. Согледувајќи ја терминологијата за везење и терминологијата на орнаментите, може да се заклучи дека во овој предел постоела голема традиционална култура и примена на везови.

² АИФ. рег. бр. 413.

Атрополошкиот мотив кој можевме да го следиме се нарекува *кукли*. Според етнологот Ангелина Крстева, постојат два вида на овој орнамент *шутти кукли* и *сусмосани кули*, вторите се сметаат за поразработени (Крстева Ангелина, 2011: 299). Овие орнаменти се поставени на долниот околен дел од кошулата или само помеѓу *полите* (ромбоидни орнаменти на задниот дел од кошулата). Техниката во која се изработени *куклите* е везење со прескокнување на неколку жици од платното, со што дава ефект на ткаеница.

Ако аналитички ги проследиме термините на горе опишуваните орнаменти, може да заклучиме дека тие имаат голема идентичност, *кукли*, *куклици*, *девојчиња* и *момички*, а сличноста укажува на женска млада фигурина. Според професорот Здравев, овој вид на орнаменти имаат многу култно и постаро значење во традицијата, поточно тој ги поврзува со култот на жртвување (Здравев Ѓорѓи, 1986: 272-273).

Ако ги следиме сегментите на изведба на овие примероци ќе можеме да забележиме дека поголемиот дел се изведуваат во техника на ткаење, но многу е важно да се напомене, дека техниката која се употребува за изведба на орнаментите во Скопска Црна Гора, поточно *гуњаво* е техника која визуелно доловува ткаеница. Во овој правец можеме да ги следиме и орнаментите кои се изведуваат во Леринско Поле, кои исто така, доловуваат техника на ткаеница, поточно блиска техника на грабената во соседниот предел Мариово и Битолско Поле. Дали сите овие сегменти на визуелност на ткаеница ни навестуваат дека се работи за постар културен слој на техника и орнамент кој се задржал во овие етнички предели, останува да се истражува подлабоко и суштински да се следи појавата на овој проблем. Следејќи ги појавите на вакви орнаментални појави кои се поврзуваат со орската традиција, сличности можеме да забележиме и кај некои соседни народи. Имено, во бугарската традиција постои килим со назив и орнаментална композиција *орото* (Михайлова Ганка, 1991: 275), каде сликовито се прикажани антропоморфни мотиви во форма на движење и танец. Во централниот дел на Грција, во пределот Тавагрос, жените носеле кошула која се нарекувала *оро*, а нејзината ликовна композиција е токму многу блиската поврзаност со орнаментите кои визуелно ја претставуваат орската традиција (Хатзмихалин Ангелкне, 1977: 94-95).

Литература:

Вукановић, Татомир, 1939: Народни вез у Скопској Котлини, *Уметнички преглед*, кн. II, Београд, стр. 214-215.

Здравев Ѓорѓи, 1971: За трите симболи во македонската текстилна народна орнаментика, *Македонски фолклор*, год. IV, бр. 7-8, Скопје, стр. 187-193

Здравев Ѓорѓи, 1986: Зооморфните и антропоморфните мотиви во македонското народно творештво, *Македонски фолклор*, год. XIX, бр. 38, Скопје, стр. 269-273.

Здравев Ѓорѓи, 1986: Текстилното народно творештво во радовишко – Струмичкиот регион, *Зборник од XXXI конгрес на Сојуз на здруженијата на фолклористите на Југославија, Радовиш*, Скопје, 1984, стр.68.

Јаневски, Владимир 2012:*Народната носија во Овче Поле, Завод и Музеј Штип*, стр. 1-113.

Крстева Ангелина, 1971: *Македонски народни везови*, Скопје

Крстева Ангелина, 1986: Антропоморфните мотиви на македонските килими, *Македонски фолклор*, год. XIX, бр. 38, Скопје, стр. 237-244.

Крстева Ангелина, 2011: *Македонски народни везови*, Матица, Скопје.

Михайлова Ганка, 1991: Антропоморфните фигури по шевиците и тканите на някои балкански и славянски народи, Проблеми на българският фолклор, том 8, София, стр. 275.

Назим Јасемин, 1986: Зооморфните мотиви на килимите во Македонија, *Македонски фолклор*, год. XIX, бр. 38, Скопје, 245-252.

Хаџивасилевић Јован, 1909: *Кумановска област*, Јужна Стара Србија, књига прва, Београд, стр. 307.

Xatzimichailn Aggelkne, 1977: N ελληνικηηλαϊκηφορεσια, 94-95.

Vladimir JANEVSKI (Skopje, Macedonia)*

THE FOLK DANCING PRESENTED IN THE TRADITIONAL TEXTILE PRODUCTS (Summary)

This topic will be focused on the dance tradition showing garment decoration. Copies of such presentation encountered in parts of the costume pieces for decoration, carpets, etc. The ornaments has execution technique of weaving and embroidery. The wording of the ornaments is varied but is most frequently found in the names; girls, boys, dolls etc. The presence of such ornaments is across Macedonia and samples originate from the late 19th and early 20th century.

This topic will be focused on the dance tradition showing garment decoration. Copies of such presentation encountered in parts of the costume pieces for decoration, carpets, etc. The ornaments has execution technique of weaving and embroidery. The wording of the ornaments is varied but is most frequently found in the names; girls, boys, dolls etc. The

* Vladimir Janevski is MA of Ethnology and Associate professor at the Music Academy - Department of Ethnochoreology, University "Goce Delchev", Shkopje, R. Macedonia.

presence of such ornaments is across Macedonia and samples originate from the late 19th and early 20th century.

ПРИЛОЗИ:

Орнамент *куклици*,
Скопска Црна Гора

Орнамент *девојчиња*, на ткаена
крпа *бришалка*, Овче Поле

Орнамент *девојчиња*, на ткаена
крпа *бришалка*, Овче Поле

Орнамент *момички*, од долен околен
дел на кошула, Радовишко Поле

Орнамент *момички* од ткаена
крпа, Радовишко Поле

Долен околен дел од
орнамент *кукли* со главен орнамент
црното петле

Долен околел дел од орнамент *кукли*
со главен орнамент *крстатни поли*